

۱۵۴۳ پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی

سرشناسه:	صدرالسادات زاده، سید هبیت اله، ۱۳۵۳-
عنوان و نام پدیدآور:	مبانی معرفت‌شناختی تجربه‌گرایی در ترازوی نقد / سید هبیت اله صدرالسادات زاده.
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی، ۱۳۹۸.
مرجع تولید:	پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی
مشخصات ظاهری:	ص. ۳۲۸.
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۵۶۸-۰
وضعیت فهرست نویسی:	فیا
یادداشت:	کتابنامه.
موضوع:	تجربه‌گرایی - Empiricism
موضوع:	شناخت (فلسفه) - Knowledge, Theory of
موضوع:	فطرت - Constitution (Philosophy)
موضوع:	شناخت (فلسفه اسلامی) - Knowledge, Theory of (Islam)
شناسه افزوده:	جامعه المصطفی، العالمية، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی
شناسه افزوده:	Almustafa International University/Almustafa International Translation and Publication center
رده بندی کنگره:	۲۱۳۹۸ م/ص ۴۱۶/ب ۸۱۶
رده بندی دیویی:	۱۴۶/۴۴
شماره کتابشناسی ملی:	۵۵۱۹۹۷۷

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

مبانی معرفت‌شناختی تجربه‌گرایی در ترازوی نقد

مؤلف: سید هبیت اله صدرالسادات زاده

چاپ اول: ۱۳۹۸ ش / ۱۴۴۰ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی

● چاپ: نارنجستان ● قیمت: ۴۷۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰ نسخه

مراکز پخش

● ایران، قم: خیابان معلم غربی (حججتیه)، نیش کوچه ۱۸

تلفن: ۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴ + دورنگار: داخلی ۹۰۱۰۵ ۳۷۸۳۹۳۰۹۰۲۵ +

● ایران، قم، بلوار محمدامین، سه‌راه سالاریه. تلفن: ۳۲۱۳۳۱۰۶ ۲۵ ۹۸ +

@ pub_almustafa

http://buy-pub.miu.ac.ir

miup@pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

- مدیر انتشارات: سید اباذر هاشمی هریکنندی
- مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ناظر فنی: علی عبادی فرد
- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- ناظر چاپ: نعمت‌الله یزدانی
- صفحه‌آرا: سید محسن عمادی مجید

مبانی معرفت شناختی تجربه‌گرایی در ترازوی نقد

سید هبت‌اله صدرالسادات زاده

پژوهشگاه بین‌المللی
المصطفی ﷺ

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای بندی به دین و سنت در مدیریت همه جانبه کشورها بسیار چالش برانگیز می نماید. از این رو مطالعات و پژوهش‌های به روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیّبه، به ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) می باشد. «جامعة المصطفی علیه السلام العالمية» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمّدی علیه السلام «مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام» را تأسیس کرده است.

در پایان لازم می دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره مند سازند.

مرکز بین المللی

ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام

پیش‌گفتار

یکی از مهم‌ترین و پدیده‌ترین و تأثیرگذارترین تفکرات در تاریخ اندیشه‌ورزی بشر، دیدگاه تجربه‌گرایی است که پس از رنسانس توانست سیطره‌ای کمابیش غالب در میان جریان‌های فلسفی غرب پیدا کند و هم‌زمان در شاخه‌های دیگر علوم اجتماعی و انسانی نیز ریشه بدواند.

بدون تردید تجربه، همواره یکی از مهم‌ترین منابع معرفت انسان به شمار آمده است. انسان از آغاز تولد با تکیه بر تجارب حسی، چشم به جهان پیرامون خود می‌گشاید و از همین رهگذر، نخستین معارف خود را کسب می‌کند و در ادامه نیز به مدد همین منبع بر خزانه معلومات خود می‌افزاید؛ از این رو این سنگ بنا از دیرباز توجه اندیشمندان را جلب کرده است.

با وجود این، هیچ‌گاه این جایگاه گران سنگ باعث نشده تا از منزلت عقل کاسته شود، بلکه عقل و تجربه همچون دو بال پرواز در آسمان علم و معرفت تلقی می‌شدند. البته در طول دوران حیات فکری بشر، گاه موازنه میان عقل و تجربه به هم خورده است و وزنه یک طرف، فزونی یافته است تا این‌که مقارن رنسانس و انقلاب صنعتی در غرب و ظهور تئوریسین‌های تجربه‌گرا کفه تجربه‌گرایی به معنای استقرارگرایی، فزونی یافت؛ به گونه‌ای که پس از مدتی، جایگاه عقل افول کرد. تا پیش از این موج سهمگین

تجربه‌گرایی، حوزه‌های مختلف علوم، متناسب با کیفیت خود از متد همساز، بهره می‌گرفتند. علوم تجربی، روش استقرایی و علوم غیرتجربی، روش عقلی را تابلوی حرکت خود قرار می‌دادند؛ اما در پس تحولات نو، اعلام شد که تنها متد قابل اعتماد و ارزشمند، روش تجربی است؛ از این رو همه علوم باید از این آبشخور روشی بهره بگیرند. کم‌کم کار بدان جا کشیده شد که نام فخیم علم، تنها برازنده علوم تجربی شد و تنها علمی شایستگی دریافت نام و نشان «علم» و «علمی» را یافتند که از روش تجربی بهره گرفته بودند و علمی که نمی‌خواستند و یا ذاتاً توان هم‌پایی و هم‌نوایی با این روش را نداشتند؛ مانند متافیزیک، در گام نخست از درجه اعتبار ساقط شدند و هم‌نشین خرافات و موهومات معرفی شدند و در گام دوم حتی گزاره‌های آنها بی‌معنا پنداشته شد. چنین بود که فلسفه‌ای نو به نام «تجربه‌گرایی فلسفی» متولد شد که علی‌رغم حضور پرسروصدا، سنخیتی با مباحث متافیزیکی و فلسفی نداشت.

با گذر از تاریخچه شکل‌گیری و رشد اندیشه تجربه‌گرایی باید اعتراف کرد که این تفکر به لحاظ سیطره کنونی جوامع صنعتی و پیشرفته غربی، توانسته بسیاری از مرزهای سیاسی و فکری را درنوردد و خود را به مثابه اندیشه برتر آکادمیک مطرح کند. بدون تردید، توجه به تبعات این دیدگاه افراطی که صرفاً آثار آن در مبارزه با الهیات خلاصه نمی‌شود؛ بلکه دامن‌گیر همه علوم انسانی شده است، می‌طلبد تا به شناسایی دقیق این طرز فکر پرداخته شود.

با توجه به اهمیت موضوع یادشده فاضل ارجمند، حجت‌الاسلام والمسلمین سید هبت‌اله صدرالسادات زاده از اعضای هیئت علمی

جامعه‌المصطفی ﷺ به تألیف این اثر همت گماشته که البته با توجه به دامنه گسترده مباحث پیرامون تجربه‌گرایی تلاش کرده است تا در اثر خود تنها بر مبانی بنیادین معرفت‌شناختی این دیدگاه متمرکز شود و آنها را بررسی و نقد و ارزیابی کند. از این رو در کتاب پیش رو از میان مبانی متعدد معرفت‌شناختی تجربه‌گرایان تنها به دو مبنای «نفی مفاهیم فطری» و نیز «نفی گزاره‌های پیشینی تألیفی» پرداخته شده است، چرا که زیربنایی‌ترین موضوعات معرفت‌شناسی مورد اختلاف میان تجربه‌گرایان و عقل‌گرایان که جان‌مایه تجربه‌گرایی را شکل می‌دهد در این دو امر خلاصه می‌شود. در عین حال مؤلف محترم کوشیده است به صورت تطبیقی دیدگاه اندیشمندان مسلمان را درباره این دو موضوع و اصل بحث تجربه‌گرایی روشن کند.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ، ضمن تقدیر و تشکر از ایشان در تدوین این اثر، از استادان معزز و محترم، جناب حجت‌الاسلام والمسلمین عبدالحسین خسروپناه و جناب حجت‌الاسلام والمسلمین عزالدین رضائزاد که زحمت ارزیابی علمی این اثر را بر عهده گرفتند و با مطالعه این اثر و ارائه نقطه نظرات گران‌سنگ خود بر غنای آن افزودند و برخی از کاستی‌ها را رفع نمودند، تقدیر و تشکر می‌کند.

فهرست

۱۷	..... مقدمه _Toc9670256
۲۳	..... ۱. کلیات
۲۳	..... مفهوم‌شناسی
۲۳	..... ۱. معرفت‌شناسی
۲۴	..... ۲. تجربه
۲۴	..... الف) تجربه در لغت
۲۴	..... ب) تجربه در اصطلاح
۲۴	..... یکم: تجربه در اصطلاح متفکران مغرب زمین
۲۹	..... دوم: شرایط تجربه در مصطلح غربی
۳۱	..... سوم: نسبت تجربه و آزمایش در مصطلح غربی
۳۳	..... چهارم: نسبت تجربه و مشاهده در مصطلح غربی
۳۶	..... پنجم: تجربه در اصطلاح متفکران مسلمان
۳۸	..... ششم: ویژگی‌ها و شرایط تجربه از منظر متفکران مسلمان
۴۱	..... ۳. تجربه‌گرایی
۴۵	..... ۴. اصالت حس [حس‌گرایی]
۴۵	..... تجربه و استقرا
۴۶	..... ۱. تجربه و استقرا از دیدگاه متفکران مسلمان
۵۰	..... ۲. تجربه و استقرا از دیدگاه متفکران غربی
۵۲	..... تقسیمات مربوط به تجربه

- انواع تجربه‌گرایی ۵۹
- پیامدهای تجربه‌گرایی ۶۵
- دیدگاه‌های معرفت‌شناختی تجربه‌گرایان ۶۷
۱. اندیشه‌های معرفت‌شناختی پیروان اصالت تجربه ۶۷
- الف) یونان باستان ۶۷
- یکم: اتمیان ۶۷
- دوم: سوفسطائیان ۶۸
- سوم: کلیبان ۶۹
- ب) عصر یونانی مآبی ۶۹
- یکم: اپیکوریان ۶۹
- دوم: رواقیان ۷۰
- سوم: کورنائیان ۷۱
- چهارم: شکاکان ۷۲
- ج) قرون وسطا ۷۳
- یکم: راجر بیکن ۷۳
- دوم: پتروس اورثولی ۷۴
- سوم: ویلیام اکامی ۷۴
- چهارم: نیکولاس اوترکوری ۷۵
- د) دوره رنسانس ۷۶
- یکم: فرانسیس بیکن ۷۶
- دوم: توماس هابز ۷۷
- سوم: جان لاک ۷۸
- چهارم: جورج بارکلی ۷۹
- پنجم: دیوید هیوم ۸۰
- ه) عصر جدید ۸۲
- یکم: سودگروی ۸۲
- دوم: پوزیتویسم ۸۳

- سوم: پوزیتویسم منطقی ۸۴
- چهارم: پراگماتیسم ۸۷
- پنجم: فلسفه تحلیل زبانی ۹۰
۲. اندیشه‌های معرفت‌شناختی پیروان اصالت عقل تجربی ۹۱
- الف) ارسطو ۹۱
- ب) توماس آکویناس ۹۳
- ج) لاینیتس ۹۴
- د) کانت ۹۴
- انتساب تجربه‌گرایی به تفکر مسلمانان و پشتوانه‌های معرفت‌شناختی آن ۹۶
۱. برخی عوامل انتساب تجربه‌گرایی به متفکران مسلمان ۹۷
- الف) معرفی حس به عنوان مبدأ معارف بشری ۹۷
- یکم: قرآن ۹۷
- دوم: سخن اندیشمندان مسلمان ۹۸
- ب) اهتمام دانشمندان مسلمان به روش استقرایی ۱۰۲
- ج) نقد اقوال فیلسوفان به‌ویژه نقد روش قیاسی ۱۰۳
- د) رویکرد پیروان نص‌گرایی در جهان اسلام ۱۰۳
- یکم: ابن تیمیه ۱۰۴
- دوم: محمد امین استرآبادی ۱۰۵
۲. داوری درباره انتساب تجربه‌گرایی به متفکران مسلمان ۱۰۶
۲. ادراکات فطری ۱۱۱
- مقدمه ۱۱۱
- فطریات در مغرب زمین ۱۱۱
۱. پیشینه فطریات در مغرب زمین ۱۱۱
- الف) مفاهیم فطری ۱۱۲
- یکم: سقراط ۱۱۲
- دوم: افلاطون و نظریه مُثُل و تذکر ۱۱۳

- سوم: رواقیان ۱۱۸
- چهارم: فلوپتین ۱۱۹
- پنجم: کلمنس ۱۲۰
- ششم: آگوستین ۱۲۰
- هفتم: بوئتیوس ۱۲۰
- هشتم: دکارت ۱۲۱
- نهم: لرد هربرت چربریایی ۱۲۷
- دهم: رالف کادورث ۱۲۹
- یازدهم: مالبرانش ۱۲۹
- دوازدهم: لاینیتس ۱۳۰
- ب) قوا و ساختارها و استعداد های ذاتی ۱۳۲
- یکم: جان لاک ۱۳۲
- دوم: دیوید هیوم ۱۳۳
- سوم: یونگ ۱۳۳
- چهارم: ژان پیاژه ۱۳۴
- پنجم: نوام چامسکی ۱۳۵
۲. ادله قائلان به مفاهیم فطری و نقدها در مغرب‌زمین ۱۳۸
- الف) وجود مفاهیمی غیر از تصورات خارجی و جعلی ۱۳۹
- ب) توافق عمومی نسبت به برخی مفاهیم و گزاره‌های نظری ۱۳۹
- نقد اول جان لاک: نفی وجود توافق عمومی ۱۴۱
- نقد دوم جان لاک: همگانی نبودن و استثناپذیر بودن مصادیق ادعایی فطری ۱۴۱
- نقد سوم جان لاک: فطری نبودن هر امر توافقی ۱۴۳
- نقد چهارم جان لاک: نشانه نبودن تصدیق سریع بر فطری بودن متعلق آن ۱۴۴
- ج) توافق عمومی نسبت به برخی گزاره‌های عملی اخلاق ۱۴۵
- نقد اول جان لاک: عدم توافق بر هیچ اصل عملی اخلاق ۱۴۵
- نقد دوم جان لاک: نیازمندی قوانین اخلاقی به برهان ۱۴۶

نقد سوم جان لاک: ارائه تبیین‌های متفاوت از چرایی افعال اخلاقی، نشانه عدم فطرت آنها..... ۱۴۷	۱۴۷
نقد چهارم جان لاک: ابهام در ماهیت و مصادیق اصول اخلاقی، نشانه عدم فطرت آنها..... ۱۴۷	۱۴۷
نقد پنجم جان لاک: وجود تبیین‌های جایگزین، سدره فطرت اصول اخلاقی ۱۴۸	۱۴۸
۳. بررسی برخی دیگر از نقدها به شناخت فطری ۱۴۸	۱۴۸
الف) عدم امکان شناخت فطری ۱۴۸	۱۴۸
ب) عدم تلازم شناخت فطری با صدق ۱۵۰	۱۵۰
فطریات در حوزه تمدن اسلامی ۱۵۱	۱۵۱
۱. تعریف فطرت ۱۵۱	۱۵۱
الف) تعریف لغوی فطرت ۱۵۱	۱۵۱
ب) تعریف اصطلاحی فطرت ۱۵۳	۱۵۳
۲. ویژگی‌های امور فطری ۱۵۵	۱۵۵
۳. اصطلاحات فطرت ۱۵۸	۱۵۸
۴. اقسام امور فطری ۱۶۰	۱۶۰
۵. ملاک فطری بودن ۱۶۶	۱۶۶
۶. تفاوت امور فطری در اندیشه متفکران مسلمان و دکارت ۱۷۳	۱۷۳
۷. فطرت در قرآن ۱۸۰	۱۸۰
الف) آیات اثبات‌کننده امور فطری ۱۸۱	۱۸۱
ب) نظریات مختلف درباره آیه میثاق ۱۸۵	۱۸۵
۸. فطرت در روایات ۱۹۰	۱۹۰
الف) مصادیق اعتقادی ۱۹۱	۱۹۱
ب) مصادیق اخلاقی ۱۹۴	۱۹۴
ج) مصادیق عملی ۱۹۷	۱۹۷
۹. اصطلاح فطریات از منظر منطق دانان و فیلسوفان مسلمان ۲۰۰	۲۰۰

۱۰. ادله اثبات امور فطری از منظر قائلان مسلمان و نقدهای آن ۲۰۲
- الف) توافق عمومی ۲۰۳
- ب) استناد به وجدان و علم حضوری ۲۰۴
- ج) دلیل عقلی بر فطری بودن شهادت‌های سه‌گانه ۲۰۴
- د) استناد به آیات و روایات ۲۰۵
- ه) نظریه مختار: قرآنی بر وجود امور فطری ۲۰۶
- یکم: عالم ذر بر اساس تفسیر نخست آن ۲۰۷
- دوم: افاضه صور کلیه توسط عقل فعال ۲۰۹
- سوم: علم لدنی ۲۱۰
۳. قضایای پیشینی تألیفی ۲۱۳
- مقدمه ۲۱۳
- پیشینی و پسینی در مغرب زمین ۲۱۶
۱. پیشینی ناظر به توجه معرفت ۲۱۸
۲. اقسام پیشینی از نظر کانت ۲۲۰
۳. پیشینی نزد کانت اعم از دریافت حسی درونی و برونی ۲۲۱
۴. پیشینی، مفهومی حداقلی نزد موزر ۲۲۲
۵. معیار شناسایی حقایق پیشینی از منظر موزر ۲۲۴
۶. نسبت پیشینی و کلی ۲۲۶
۷. نسبت پیشینی و ضروری و نقدها ۲۲۹
- الف) تعریف دیوید بنفیلد از معرفت پیشین و نفی ضرورت ۲۳۲
- ب) مورد نقضی کریپکی و نفی ضرورت ۲۳۲
- یکم: پاسخ لورنس بونجور ۲۳۳
- دوم: پاسخ آلبرت کازولو ۲۳۴
- سوم: پاسخ صادق لاریجانی ۲۳۴
۸. نسبت پیشینی و بدیهی ۲۳۵
- تحلیلی و تألیفی در مغرب زمین ۲۳۶

۱. تاریخچه اصطلاح تحلیلی و تألیفی ۲۳۷
۲. مقسم اقسام تحلیلی و تألیفی ۲۳۹
۳. تعریف قضایای تحلیلی از منظر کانت و معیار آن ۲۴۱
- الف) اندراج ۲۴۱
- ب) این همانی ۲۴۳
- ج) توضیحی بودن محمول ۲۴۴
- د) اصل عدم تناقض ۲۴۵
۴. اقسام قضایای تحلیلی ۲۴۶
۵. نسبت قضایای تحلیلی و تألیفی با سایر تقسیم‌ها و تعیین محل نزاع ۲۴۷
- تحلیلی و تألیفی در قلمرو تفکر اسلامی ۲۴۹
۱. تعاریف اندیشمندان مسلمان ۲۴۹
۲. قضایای مشابه با تحلیلی‌ها در اندیشه متفکران مسلمان ۲۵۱
- الف) حمل ذاتی اولی ۲۵۱
- یکم: تعریف حمل ذاتی اولی و حمل شایع صناعی و ویژگی‌های آنها .. ۲۵۱
- دوم: نسبت حمل ذاتی اولی با قضایای تحلیلی ۲۵۳
- ب) قضایای ذاتیه المحمول ۲۵۶
- قضایای پیشینی تألیفی ۲۵۸
۱. مشکل معرفت‌شناختی کانت درباره قضایای پیشینی تألیفی و راه‌حل وی .. ۲۵۸
۲. مصادیق پیشینی تألیفی از نظر کانت ۲۶۰
۳. انواع واکنش‌ها و نقدها ۲۶۲
- الف) نقدهای مصداقی و واکنش‌ها ۲۶۳
- یکم: پیشینی نبودن قضایای ریاضی ۲۶۳
- دوم: تحلیلی بودن قضایای ریاضی ۲۶۴
- سوم: نقدهای عقل‌گرایان بر ادعای تحلیلی بودن ریاضیات ۲۶۹
- ب) تحلیلی بودن همه قضایای پیشین ۲۷۴
- یکم: بیان «رودلف کارناپ» ۲۷۴
- دوم: بیان «آلفرد آیر» ۲۷۶

- ج) غلط بودن تقسیم قضایا به تحلیلی و تألیفی و نقدها ۲۷۹
- یکم: نقدهای سه‌گانه «کواین» به تقسیم قضایا به تحلیلی و تألیفی ۲۷۹
- دوم: پاسخ «رودریک چیشلم» به کواین ۲۸۹
- سوم: پاسخ «ریچارد سوئین برن» به کواین ۲۸۹
- چهارم: پاسخ «گریس» و «استراسون» به کواین ۲۹۱
- پنجم: پاسخ «لورنس بونجور» به کواین ۲۹۳
- د) کامل نبودن تقسیم قضایا به تحلیلی و تألیفی ۲۹۴
- یکم: نقد «ویزمن» ۲۹۴
- دوم: نقد «بنت» ۲۹۵
- سوم: نقد دکتر «مهدی حائری» ۲۹۶
- چهارم: نقد استاد «مصباح یزدی» ۲۹۸
۴. راه‌حل فیلسوفان مسلمان برای مشکل قضایای پیشینی تألیفی ۲۹۹
- کتاب‌نامه ۳۰۳
- منابع فارسی ۳۰۳
- منابع انگلیسی ۳۲۸

مقدمه

یکی از مهم‌ترین و پرمناهی‌ترین و تأثیرگذارترین تفکرات در طول تاریخ اندیشه‌ورزی بشر، دیدگاه تجربه‌گرایی است. این نظریه و رویکرد، همواره در طول تاریخ خردورزی انسان، به گونه‌ای مطرح بوده است. البته تا پیش از انقلاب صنعتی در مغرب‌زمین، هیچ‌گاه این تفکر، اندیشه پیروز و حاکم در برابر تفکرات رقیب نبوده است تا این‌که پس از رنسانس، این دیدگاه توانست سیطره‌ای کمابیش غالب، در میان جریان‌های فکری و فلسفی غرب به دست آورد و هم‌زمان در شاخه‌های دیگر علوم اجتماعی و انسانی نیز ریشه بدواند.

بدون تردید تجربه به مثابه هسته مرکزی تجربه‌گرایی، همواره از مهم‌ترین منابع معرفت انسان به شمار آمده است. انسان از بدو تولد با تکیه بر تجارب حسی، چشم به جهان پیرامون خود می‌گشاید و از همین رهگذر، نخستین معرفت‌های خود را کسب می‌کند و در ادامه نیز به مدد همین منبع بر خزانه معلومات خود می‌افزاید؛ از این رو این سنگ بنا از دیرباز مورد توجه همه اندیشمندان و حتی مردم عادی قرار گرفته است. حرکت و پیشرفت کاروان علمی بشر در بیشتر حوزه‌ها، به‌ویژه علوم تجربی، مدیون به کارگیری روش‌های تجربی است. همین جایگاه بس رفیع است که تجربه